

ایده‌هایی برای
تمرین در کلاس

جزئیات مهم‌تر از تجهیزات

«لیلا سلیقه‌دار (دکترای برنامه‌ریزی آموزشی)»

فرا تر از فنون تدریس

با ورود به بحث مهارت‌ها و شایستگی‌های حرفه‌ای معلمان، در کنار میزان تسلط معلم بر محتوای کتاب درسی، تبحر وی در شناسایی مهارت‌های حرفه‌ای شغلی خویش اهمیت و ضرورت پیدا می‌کند. در حالی که از میان توانمندی‌های لازم در معلمی، بیشتر نگاه‌ها و توجه‌ها در آموزش معلم به روش‌های تدریس استوار است و بسیاری از کلاس‌های آموزش ضمن خدمت متوجه آموزش روش‌ها و الگوهای تدریس به معلمان هستند، اما بخش عمده کلاس درس و شیوه ارتباط معلم

اشاره

هنگامی که از دانش‌آموزان و توانایی‌های گوناگون آن‌ها سخن به میان می‌آید، وجود مراکز و تجهیزات و امکاناتی که بتوانند به رشد و شکوفایی استعدادهای دانش‌آموزان کمک کنند، به ذهن خطور می‌کند. اما آنچه می‌تواند بسیار بیشتر از امکانات مؤثر واقع شود، حضور معلمانی است که راه یادگیری و یاددهی را می‌شناسند؛ معلمانی که می‌دانند چگونه با هر اندازه از امکانات، از فرصت‌های پیش‌بینی شده یا نشده برای جلب توجه همه‌جانبه دانش‌آموزان خود بهره‌گیرند و نقش هدایتگری خود را به درستی ایفا کنند. همین ویژگی معلمان موجب شده است در بسیاری از سیستم‌های آموزشی دنیا، برای گزینش معلمان، از آزمون‌های هوش و خلاقیت استفاده شود تا دانش‌آموزان امکان تعامل با فردی را داشته باشند که درک استعدادهای گوناگون و نیز شناسایی موقعیت‌ها و شرایط ناب آموزشی و تربیتی برای او به سادگی میسر است. در چنین شرایطی است که می‌توان انتظار داشت معلم در طراحی آموزشی خود به گونه‌ای تصمیم بگیرد که از طریق هر یک از اجزای فرایند یاددهی-یادگیری، بتواند به تمام توانایی‌های دانش‌آموزان خود توجه کند.

کلیدواژه‌ها: طراحی آموزشی، فنون تدریس

نوشته خود اشاره می‌کند، از بوی بد چندین بار از کلاس خارج می‌شود، اما باز تأکید می‌کند که برای نجات آبروی کودک درمانده، به روی خودش نمی‌آورد و تنها به معاون مدرسه می‌گوید با تماس با خانواده دانش‌آموز، بخواهند لباس تمیز برای او بیاورند. این جریان، چهل و پنج دقیقه تمام به طول می‌انجامد، تا زمانی که زنگ پایان کلاس به صدا درمی‌آید و بچه‌ها آماده خروج از کلاس می‌شوند و ایشان تصمیم می‌گیرد برای تکمیل نقش نجات‌دهنده خود در کلاس بماند. وقتی همه از کلاس خارج می‌شوند، به دانش‌آموز مورد نظر که تصمیم گرفته بود به گونه‌ای از کلاس خارج شود و به خود کمک کند، اعلام می‌کند بهتر است منتظر بماند تا خانواده او برسند و به او کمک کنند. به این ترتیب، ساعت بعد، دانش‌آموز خود را به فضای دیگری برای برگزاری کلاس دعوت می‌کند.

چنانچه در تجربه یاد شده ملاحظه می‌کنید، ممکن است چارچوب رعایت قواعد و تلاش برای حفظ امنیت روانی دانش‌آموز مورد توجه قرار گرفته باشد، اما در آن شرایط، باید امنیت خاطر و بهداشت سایر دانش‌آموزان هم مد نظر قرار می‌گرفت. به طور قطع خلاقیت معلم و تلاش او برای حل مسئله به بهترین و ساده‌ترین و سریع‌ترین شیوه، می‌توانست چنین اوضاع اسفباری در پی نداشته باشد، تا جایی که نه تنها موفقیتی در نقش معلمی، بلکه توفیقی به عنوان مادر تداعی نگردد و شکستی معنا دار را رقم نزند.

این موضوع مؤید این نکته است که فنون تدریس، با تکیه بر توانایی‌های معلم، می‌توانند سازنده و مؤثر باشند و برای اینکه معلم بتواند به همه اوضاع کلاس خود مدبرانه توجه کند، ناگزیر است ابتدا ظرفیت‌ها و توانایی‌های خود را گسترش دهد.

انفجار در کلاس درس

با نگاهی به کتاب «روش‌های انفجاری تدریس» می‌توان به این نتیجه رسید که در هر یک از مراحل فرایند یاددهی - یادگیری، چه در زمان ارائه تدریس و چه زمانی که معلم درگیر ارائه تمرین، تکلیف، ارزشیابی و دیگر نقش‌هاست، خلاقیت او و ایجاد شرایط بروز و ظهور توانایی‌های بیشتر از دانش‌آموزان، بسیار کلیدی است. حضور چنین معلمان ایده‌پردازی می‌تواند به ایجاد محیطی بالنده منجر شود که در آن‌ها استعدادها و بیشتری از یادگیرندگان نشانه‌گیری شوند. در ادامه، مثال‌های دیگری از تمرین به عنوان بخش مهمی از فرایند یاددهی-یادگیری آمده‌اند که مبین بیشتر موضوع می‌باشند.

با دانش‌آموزان که به یقین سهم بیشتری در پرورش استعدادهای دانش‌آموزان در محیط آموزشی دارد، به فنون و مهارت‌های تدریس وی معطوف است.

در دنیای فنون تدریس، معلم برای تمامی اجزای حضور و ارتباط خود دستورالعمل‌ها و راهکارهایی دارد که یادگرفتنی و تمرین کردنی هستند. برای مثال، هنگامی که معلم برای شروع سال تحصیلی و در ماه‌های اول که آشنایی چندانی با دانش‌آموزان ندارد، شیوه‌های متنوع و گوناگونی را برای حضور و غیاب دانش‌آموزان در نظر می‌گیرد در واقع به فن حضور و غیاب به عنوان بخش ویژه‌ای از کلاس خود توجه می‌کند که شاید همین نگاه، به پرورش استعداد و توانایی ویژه‌ای از دانش‌آموزان نیز منجر شود، چرا که حضور و غیاب، در عین ظاهر ساده و کم اهمیت خود، بخش مهمی از ایجاد ارتباط اولیه در کلاس را در بردارد.

با همه این‌ها، تمامی بخش‌های فنون تدریس تنها از طریق آموزش دیدن، امکان رشد و استفاده در کلاس درس را ندارند و بخشی از فن معلمی به ظرفیت و توانایی فکری و ذهنی معلم وابسته است که چگونه بتواند شیوه‌هایی را برای ابراز مقاصد و انجام وظایف خود در کلاس به کار گیرد که در عین درست بودن (در چارچوب قواعد هر فن تدریس قرار داشتن) تأثیرگذاری بالاتری هم داشته باشد. برای روشن شدن موضوع به تجربه زیر توجه کنید.

هنگامی که در یکی از مجلات تخصصی آموزش و پرورش به عنوان عضو هیئت نظارت و تحریریه موظف بودم نوشته‌های ارسالی معلمان سراسر کشور را بررسی کنم، نامه ارسالی یکی از همکاران دوره ابتدایی، به دلایلی که در ادامه می‌آید، بر ذهنم تأثیر بسیاری گذاشت.

در این نامه، همکار معلم که در دوره اول ابتدایی آموزگار بود، تجربه خود را از ماه‌های ابتدای سال تحصیلی آورده و نام آن را «تجربه مادری در کلاس درس» گذاشته بود. به همین علت، بیشتر مشتاق بودم تا هم درس معلمی و هم اتفاقی از نوع مادری را مطالعه کنم.

ایشان به روزی اشاره کرده بود که در ساعت شروع کلاس، دانش‌آموزی دچار دفع بی‌اختیار می‌شود. بوی بدی کلاس را فرا می‌گیرد و اوضاع کلاس به هم می‌ریزد. معلم بیان می‌کند، از همان ابتدا متوجه شده این اتفاق برای کدام دانش‌آموز رخ داده است، اما برای اینکه به زعم خود بتواند مانع آبروریزی کودک شود، خودش را به راه دیگری می‌زند و از دانش‌آموزان می‌خواهد با باز کردن پنجره‌ها و در کلاس، به این شرایط و بوی بد بی‌توجه باشند و تحمل کنند تا زنگ بخورد. ایشان در

»
گام مؤثر در طراحی فرایند یاددهی-یادگیری این است که معلم توانایی‌های خود را بشناسد و آن را گسترش دهد

وقت تمرین است!

از جمله فنون تدریس در کلاس درس، فن تمرین است که معمولاً در حین تدریس یا در پایان بخشی از تدریس، برای افزایش توانایی و مهارت دانش‌آموزان و نیز ماندگاری و تثبیت یادگیری در کلاس درس استفاده می‌شود. این فن همچون فن تکلیف انواع و اشکال گوناگون دارد و با توجه به مقصود معلم و ماهیت موضوع درسی و نیز توانایی‌های دانش‌آموزان و شرایط کلاس درس، انتخاب و تعیین می‌شود.

از جمله انواع تمرین‌ها، اقدامات «تمرینی» است که در آن دانش‌آموزان برای یافتن مهارت در موضوع مورد مطالعه و تمرین بیشتر در خصوص آنچه یاد گرفته‌اند، دست به تمرین بیشتر می‌زنند. ممکن است در این نوع تمرین به نظر برسد معلم می‌تواند به شکل بسیار ساده، تکرار از روی کتاب و تمرین نوشته‌های قبلی را در دستور کار خود قرار دهد، درحالی‌که امکان ایجاد تغییر و تنوع در همین نوع تمرین نیز به فراخور خلاقیت معلم وجود دارد. در واقع، از جمله نیازهای ضروری دانش‌آموزان با توانایی‌های گوناگون این است که بتوانند از محیط‌ها و موقعیت‌های متنوع یادگیری و تمرین برخوردار شوند. برای مثال، معلم به جای تکرار کلمات در درس، آن‌ها را روی برگه‌های رنگی می‌نویسد، به شکلی که هر بخش از کلمه روی تکه‌ای از کاغذ قرار دارد. سپس تکه‌ها را میان دانش‌آموزان کلاس یا گروه‌ها پخش می‌کند و از آن‌ها می‌خواهد با توجه به هر تکه، کلمات را کامل کنند و با قرار دادن تکه‌های کاغذ در کنار هم، یک کلمه را نشان دهند. در چنین شیوه‌هایی از طراحی آموزشی، دانش‌آموزان با توانایی‌های متفاوت می‌توانند سهم بیشتری از لذت یادگیری را تجربه کنند و در عین حال با ظرفیت‌های یادگیری خود بیشتر آشنا شوند.

یادگیری را گسترش دهیم

از دیگر نمونه‌های تمرین‌ها، تمرین بسطی است. این نوع تمرین به دانش‌آموز کمک می‌کند با جست‌وجوی نمونه‌های دیگری خارج از کتاب درسی، درباره موضوع بیشتر بداند و یادگیری خود را گسترش دهد. در این نوع تمرین، معلم می‌تواند از انواع منابع دیگر بهره بگیرد و دانش‌آموزان را برای تقویت روحیه کاوشگری ترغیب کند.

برای مثال، معلم پس از ارائه تدریس، تصویرهای گوناگونی را به دانش‌آموزان نشان می‌دهد و از آن‌ها می‌خواهد تعیین کنند هر تصویر که لزوماً نامی از آن‌ها در دل درس برده نشده است، به کدام بخش یا دسته

از موضوع درس ارتباط دارد و چرا آن‌ها به این نتیجه رسیده‌اند. چنین فعالیت‌هایی به گسترش یادگیری دانش‌آموزان و ماندگاری بیشتر موضوع در ذهن آن‌ها کمک می‌کند. از این نوع تمرین‌ها در طراحی آموزشی، به دلایل گوناگون، کمتر استفاده می‌شود و بیشتر به عنوان تکلیف، به خارج از کلاس درس سپرده می‌شود، در حالی‌که ایجاد زمینه‌های گسترش یادگیری، به ویژه زمانی که از شیوه‌های متنوع نیز برخوردار باشد، تعداد بیشتری از توانایی‌های دانش‌آموزان را نشانه می‌گیرد.

تمرین از نگاه نو

از دیگر انواع تمرین‌ها می‌توان به تمرین‌های خلاقیتی اشاره کرد که دانش‌آموز برای پاسخگویی و انجام آن‌ها باید خلاقیت و نگاه نو به موضوع داشته باشد. خلاقیت معلم هم بسیار مهم است تا همچون دیگر انواع تمرین‌ها، بتواند شیوه تازه و متنوعی مقابل دانش‌آموزان خود قرار دهد. این نوع تمرین‌ها به خاطر ایجاد زمینه درگیری و رویارویی ذهن دانش‌آموز با شیوه‌ای جذاب با موضوع، برای یادگیرندگانی با توانایی‌های خاص بسیار مورد توجه و تأثیرگذار است. برای نمونه، تصور کنید در درس علوم تجربی بناس از دانش‌آموزان بخواهیم سه تعریف جدیدی را که آموخته‌اند، تمرین و تکرار کنند. معلم از دانش‌آموزان می‌خواهد با کمک برخی ابزار که از پیش تدارک دیده‌اند، مانند مقوا، طناب، ماژیک و چسب شیوه‌ای برای نمایش هر تعریف از درس خود انتخاب و اجرا کنند، به شرط آنکه این شیوه کمک کند تعریف مورد نظر در یاد هم کلاسی‌ها بماند.

در این فعالیت، تنها یک ملاک مشخص شده است: «فعالیتی که موجب شود مفهوم مورد نظر به سهولت در ذهن هم کلاسی‌ها بماند.» در این قبیل تمرین‌ها می‌توان معیارها و ملاک‌های بیشتری نیز طراحی و تدوین کرد که از آن طریق دانش‌آموزان تمرکز و توجه خود را به شیوه یا موضوع معلم نزدیک‌تر کنند. با این همه، نباید فراموش کرد که داشتن آزادی عمل و اختیار برای دانش‌آموزان از اهمیت بالایی برخوردار است، به شرط آنکه از موضوع و هدف اصلی خارج نشویم.

تمرین‌های تلفیقی

در کنار انواعی از تمرین‌ها که به آن‌ها اشاره شد، نمونه مؤثر موفق دیگری از تمرین در کلاس درس قابل استفاده است که به آن تمرین تلفیقی گفته می‌شود. مقصود از تمرین تلفیقی، مجموعه فعالیت‌های تکمیلی یادگیری است که در آن به جای تکیه بر یک مفهوم

فرایند یاددهی -

یادگیری ماهیت

پیچیده‌ای دارد

که تنها «شایستگی

حرفه‌ای معلمان»

امکان رشد

وبالندگی

دانش‌آموزان

در آن را فراهم

می‌آورد

هر چند طراحی چنین تکالیفی در دوره ابتدایی ساده‌تر به نظر می‌سد، اما پیچیده‌تر بودن این قبیل تمرین‌ها چیزی از میزان ضرورت تمرین‌های تلفیقی در دوره‌های بالاتر تحصیلی کم نمی‌کند. دست‌کم تلفیق بخش‌هایی از درس‌های اختصاصی و عمومی امکان‌پذیر است. بر همین اساس، در این نوع تلفیق، آشنایی کلی معلمان با محتوای آموزشی و کتاب‌های درسی پایه تحصیلی مورد تدریس لازم است.

سخن پایانی

فرایند یاددهی- یادگیری ماهیت پیچیده‌ای دارد که تنها «شایستگی حرفه‌ای معلمان» امکان رشد و بالندگی دانش‌آموزان در آن را فراهم می‌آورد. هر چند امکانات و تجهیزات ساخت‌افزاری نقش و جایگاه پراهمیتی دارند، اما همواره در اولویتی پس از حرفه‌مندی معلم قرار می‌گیرند.

از سوی دیگر، توانایی‌های فردی معلم، شامل خلاقیت او، از جمله مهم‌ترین شرایطی است که امکان پرورش و توجه به توانایی‌های گوناگون دانش‌آموزان را نیز فراهم می‌آورد. آشنایی و تبحر معلمان با وظایف و شایستگی‌های حرفه خود از اهمیت بالایی برخوردار است، اما بهره‌گیری از این تخصص معلمی، مانند روش‌های تدریس و فنون تدریس، به واسطه خلاقیت معلم، به شکوفایی بیشتر یادگیرندگان کمک می‌کند. با این شرایط، در طراحی آموزشی امکان تمرکز بر توانایی‌های گوناگون دانش‌آموزان از طریق جزئیات و خرده فعالیت‌های یادگیری وجود دارد و خلاقیت معلم متضمن آن است.

یا موضوع درسی واحد، به مجموعه‌ای از مفاهیم مرتبط از یک موضوع درسی اما در ارتباط طولی چند ساله یا چند موضوع درسی گوناگون مربوط به یک سال تحصیلی توجه می‌شود. برای مثال، معلم درس ریاضی دوره متوسطه دوم برای تمرین بیشتر از یک موضوع درسی، به طراحی تمرین‌های تلفیقی از آن موضوع، برگرفته از کتاب‌های سال‌های قبل و سال جدید، اقدام می‌کند تا از این طریق یادآوری و اصلاح یادگرفته‌های گذشته دانش‌آموزان را در کنار تقویت آموخته‌های جدید آنان در یک فعالیت مهیا کند.

در تمرین‌های تلفیقی مؤثرتر، معلم می‌کوشد با ایجاد پیوند بین موضوعات درسی گوناگون، فعالیت‌هایی را طراحی کند که دانش‌آموز بتواند فارغ از مرزبندی کتاب‌های درسی، ارتباط میان یادگرفته‌های خود را تشخیص دهد و با انجام تمرین، بخش‌های گوناگونی از درس‌ها و موضوعات را دریابد. به نمونه زیر که تلفیق درس ریاضی و فارسی پایه اول ابتدایی است، توجه کنید: مانند مثال، در هر عبارت، عدد را به جای حروف قرار دهید و حاصل را بنویسید.

۸	۶	۹	۳	۲	۵
---	---	---	---	---	---

$$۱۴ = ظ + د$$

$$= ص + ذ$$

$$= ض + ط$$

$$= ذ + ص$$

هر کلاس شامل

دانش‌آموزانی

با توانایی‌های

گوناگون است که

فنون تدریس معلم

زمینه لازم برای

توجه به آن‌ها را

فراهم می‌آورد